

Анцибор Анатолій Іванович

Кандидат психологічних наук, доцент,

Кафедра психолого-педагогічної освіти та соціальних наук

КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти», м.Вінниця, Україна

Antsibor Anatoly Ivanovitch

Ph.D., Associate professor

Department of Psycho-Pedagogical Education and Social Sciences

Vinnitsa Academy of Continuing Education, Vinnitsa, Ukraine

ulis33@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0592-6297>

ТИПОЛОГІЯ АУТСАЙДЕРСТВА ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ НЕГАТИВНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ПАРАМЕТРІВ

Постановка проблеми: Відомо кілька тисяч типологій людини, що відрізняються за популярністю, мірою охоплення матеріалу та рівнем використання. Ми краще можемо осмислити предмет, користуючись його типологізацією, що базується на модусах нашого сприйняття. Слід визнати, що на сьогодні існуючі типологізації аутсайдерства відображають не так його сутність, як зовнішні вияви, тому слід запропонувати таку, яка б відображала його глибинні параметри та процеси.

Мета статті: Великою допомогою в процесі осмислення аутсайдерства може бути його **типологізація**, що побудована на загальнолюдських параметрах, проте, мається на увазі, що кожен із цих параметрів пройшов, так би мовити процес «аутсайдеризації» та є недостатнім чи спотвореним для нормального життя. Ці параметри у своєму сукупному поєднанні в особі аутсайдера призводять до соціальної симпліфікації або взагалі збою. Вони можуть бути в одному випадку недостатніми, як це відбувається з рівнем активності, в іншому – тяжіючими до ускладнення аутсайдерства його інтравертованістю. Поставлено за мету, використовуючи типологізацію, показати, що загальнолюдські риси можуть мати чисто аутсайдерську

інтерпретацію і сприяти посиленню аутсайдерських настроїв, що найчастіше трапляються в свідомості людини. Вказано на параметри чисто аутсайдерського змісту, від яких в процесі корекції аутсайдерських поглядів потрібно позбавлятися. Загальнолюдські мірки якби співставляються з аутсайдерською особистістю, приміряються на її величини, що дає можливість оцінного ставлення та диференціації феномену.

Кожну людину можна описати не лише використовуючи свої спостереження, а й, скажімо, певну типологізацію, починаючи від стилю управління підприємством, до літературних персонажів певного автора [3]. Для типологізації, відповідно до логіки процесу, слід брати лише категорію, прошарок людей. Що вужчим буде прошарок, то більше шансів створити щось успішне. В статті зроблено спробу запропонувати таку систему, за допомогою якої можна було б описати категорію соціальних аутсайдерів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить, що питання типологізації аутсайдерства залишається актуальним. Однією із перших спроб можна вважати сентенцію Платона, про те, що ідеальна держава не повинна містити контрастів, що забирають у неї спокій. В ній є люди найвищого гатунку – вони здатні правити іншими. Під час народження у їхні тіла було додано золота і саме тому вони становлять найвищу цінність суспільства. Громадянам, які можуть бути всього лише їхніми помічниками – було домішано при народженні срібла. Залізо і мідь – це домішки людей, які можуть бути землеробами або ремісниками. Усіці люди є родичами, і від золотого фонду у більшості народжуються правителі, та не виключено, що можуть і «срібні» нащадки або і навпаки – від «срібних» – «золоті» [1 с. 188, 198, 250, 251].

Не можна не згадати типологізацію К.Г. Юнга при якій екстравертивний та інтровертивний напрямки порівнюються з «протилежними механізмами, в одному випадку – діастолічного розширення, виходу із себе до об'єкта, його захоплення, в іншому – систолічної концентрації й відділення енергії від захопленого об'єкта. Кожній людині (в тому числі й аутсайдеру) властиві ці два механізми, та їх поєднання є вираженням його природного ритму...» [7, с. 56-

57]. Перевага одного механізму над іншим дає нам тип, на який можна орієнтуватися.

О.Д. Овчаренко намагається створити широку типологізацію, яку можна ефективно використовувати керівникам різних виробничих рівнів для вирішення управлінської проблематики. Має цінність думка дослідника про те, що в процесі типологізації потрібно використовувати етичні категорії людини: «для більш адекватного вивчення особистості слід віддати перевагу інтегративному типологічному підходу, який оцінює... людину в її цілісності й зробити: характерологічне відображення (психологічна горизонталь) та рівень соціально-моральної зрілості (етична вертикаль)». З нашої точки зору діапазон класифікації доволі широкий, оскільки торкається усіх людей, однак, не зважаючи на це, запропонована система здатна працювати й може бути використана в процесі управління[2].

Стосовно типологізації аутсайдерства оригінальний підхід пропонує, дослідниця Штак С.В. і поділяє соціально-психологічних аутсайдерів на такі чотири групи: 1) аутсайтери, що просять біля церкви, 2) аутсайтери, що просять в місті, 3) аутсайтери, що збирають сміття в місті, 4) аутсайтери, що збирають сміття на смітнику [6]. Недолік такого підходу полягає в тому, що зроблена диференціація суто за зовнішніми ознаками, хоча й такими, що яскраво свідчать про ментальний склад людини. Те, що людина просить, радше свідчить про її крайню бідність і вимушеність становища, проте далеко не завжди є ознакою аутсайдерської психології.

Широко відома інтерпретація аутсайдерства як невлаштованості в соціумі, місцезнаходження на його найнижчих щаблях. З точки зору дослідження вона недостатня, оскільки опирається на чисто зовнішні, хоча й поведінково-екзистенціальні ознаки. В такій класифікації засвідчено, що аутсайдерами можуть бути:

1. Люди, аутсайдерство яких є формою ухилю від кримінальної відповідальності;
2. Люди, які принципово не бажають працювати (стверджується, що саме ця група є найчисельнішою);

3. Люди з завищеними вимогами до засобів існування і яким завжди не вистачає заробітків;
4. Люди, що стали бродягами внаслідок негараздів у сім'ї або на роботі;
5. Жертви певної пропаганди чи індоктринації, моди, власної романтики (сюди можна було б віднести дауншифтерів);
6. Люди з психічними відхиленнями[5].

Можна було би продовжувати цей перелік, однак він мало що дає для осмислення самого явища та боротьби з ним, оскільки використовуються зовнішні або ситуативні ознаки екзистенційного характеру, що є неповними.

Завдання дослідження спрямовані на те, щоб запропонувавши типологію аутсайдерства, дати людині з аутсайдерським світобаченням додаткові критерії для самоосмислення та обрати додаткові орієнтири для подолання цього явища. Слід сподіватися, що додаткові критерії для його оцінки з'являться в тих, хто взяв на себе місію консультування чи іншої допомоги в процесі подолання аутсайдерської свідомості.

Основним методом дослідження є аналіз соціально-психологічної літератури, результати контент-аналізу глибинних інтерв'ю, якісний аналіз аутсайдерських наративів.

Виклад основного матеріалу слід почати з твердження, що поставивши за мету створити типологізацію аутсайдерства, слід осмислити цей феномен і дати йому визначення, в якому би відображалася його сутність, якою ми сьогодні можемо її бачити. Таким чином, **аутсайдерство – це соціально-психологічний феномен, що ґрунтується на почуттях програшу, пасивності, втрати сподівань, призводить до позиції стороннього в суспільних процесах, у визначенні свого місця в соціумі як такого, що знаходиться поза ним, характеризується наявністю редукованих соціальних установок, спробами соціального ескапізму та створенням свого власного ареалу буття з природою симулякру, основною властивістю якого є негативна трансформація загальнолюдських параметрів, нереалізованість особистості та випереджувальний песимістичний світогляд.**

Складність завдання в тому, що, не зважаючи на відомі спроби, кількість інтерпретацій аутсайдерства в тому чи іншому соціумі настільки різноманітна, що мала б відповідати кількості самих аутсайдерів в ньому. Крім того, однотипні аутсайдери можуть відрізнятися один від одного тим, що в даний момент перебувають на різних стадіях розвитку феномену. Тому потрібно зазначити стадії аутсайдерства, взяті з аналізу глибинних інтерв'ю:

- 1) Розчарування та початку соціальної пасивності;
- 2) Переживання свого неприйняття в суспільстві, соціальної симпліфікації;
- 3) Зародження соціального ескапізму, звички завжди перебувати в стороні, або й поза нею;
- 4) Створення світу-замінника, симулякру і занурення в нього як в захисну оболонку;
- 5) Деградації та занепаду (у різних людей може мати несхожі соціальні вияви).

Створюючи типологізацію аутсайдерів, приходимо до висновку, що її можна викласти в таких положеннях: всі аутсайдери здатні виявляти різну, хоча й недостатню активність, яка в своїх помірних показниках може обернутися повною пасивністю, отже континуальний ряд «активність – пасивність» може бути покладений в його основу. [7 с. 247]. Проблематика, пов'язана з цим напрямком, є доволі актуальною для суспільного життя, адже саме від рівня активності залежить ступінь самореалізації, як людини, так і соціуму. Здебільшого, активність особистості може бути спрямована на покращання власного або соціального благополуччя, переміну свого життя. Можливо, на посилення свого впливу в соціумі, в будь-якому разі вона буде мати яскраве соціальне забарвлення. В такому разі активність є складним багатоаспектним феноменом, а континуум «пасивність–активність» – полем боротьби мотивів, де формуються дії людини та її поведінка. Також, в межах цього поля може істотним чином змінюватися якість та стиль життя, формуватися основні риси аутсайдерського світогляду. На нашу думку, типологізація могла б бути розроблена на основі принципу «активність-пасивність» як своєрідного

критерію соціального життя. З нашої точки зору цей ряд може бути представлений у вигляді певної градації, що починається з активності недостатньої, притаманної аутсайдеру і закінчується пасивністю настільки сильною, що суперечитиме життєвому процесу.

Активне аутсайдерство притаманне людям, які, не зважаючи на незадовільні результати своєї діяльності та негативну їх інтерпретацію в свідомості, зберігають життєву ритмічність, мобільність, все таки ставлять перед собою нові цілі й намагаються їх досягти, якимось чином виправити становище навіть тоді, коли це не призводить до бажаного результату. Активність падає тоді, коли втрачається енергія дії внаслідок чисто психологічних причин (розчарування, втрата віри, різного роду фрустрації, збої та ін..) настає апатичне сприйняття екзистенції, що оточує на основі домінуючих негативних експектацій. Можна зафіксувати пониження цього параметру протягом певного періоду як наслідок зміни психологічного стану. Активні аутсайдери як правило скаржаться на несприятливість, невезіння, ряд невдач у своєму житті.

Пасивним аутсайдерство можна вважати тоді, коли має місце слабка реакція на все, що відбувається, з'являється байдужість й відчуженість, людина втрачає можливість активно реагувати на події й давати їм адекватну відповідь. Зростання пасивності призводить до повної бездіяльності та зневіри. Аутсайдер впадає в стан апатії, вважає своє життя програним, не бачить можливості щось виправити.

Наступним принципом, може бути континуум «інтроверсія – екстраверсія», оскільки ця диференціація має особливе значення для осіб з аутсайдерською свідомістю. Ці протилежні установки К.Г. Юнг називає протилежними механізмами. «Зовнішні обставини та внутрішня диспозиція дуже часто сприяють роботі одного механізму на збиток іншому. Зрозуміло що це призводить до переваги в роботі одного механізму. Якщо такий стан в силу певних причин стає домінуючим, то внаслідок цього й виникає тип... Типологічна установка це відносна перевага одного механізму»[7, с.56-57].

Важливо з точки зору типів, ким є суб'єкт – самозаглибленою інтравертованою істотою (в такому разі її аутсайдерство наче підсилюється та драматизується схильністю до самоаналізу та соціального порівняння, як це видно в процесі аналізу глибинних інтерв'ю аутсайдерів) чи екстравертом, що більш сприятливо в процесі позитивної трансформації аутсайдерства та може вважатися його полегшеним варіантом, оскільки в такому разі є підвищеною комунікабельність, в деякому розумінні, відкритість людини. Таким чином, ряд «інтроверсія – екстраверсія» частково може свідчити про інтровертивний рівень самозаглиблення аутсайдера, що можна вважати його обтяженим варіантом, та рівень екстраверсивності, що може інтерпретуватися як полегшений варіант, що більше піддається корекції. Таким чином, ряди «активність – пасивність», «інтроверсія – екстраверсія» можуть вважатися рисами властивими феномену аутсайдерства.

Практика аналізу аутсайдерських наративів, життєві спостереження, свідчать, що переважну більшість представників цього типу можна розділити на такі підтипи: **Аутсайдери з почуттям образи** – люди, які в своїй екзистенціально-поведінковій сфері керуються емоціями образи й мають світогляд знехтуваної ображеної людини, вони висловлюють протест і часто дають зрозуміти, що заслуговують на кращу долю, рівень життя, суспільний статус та ін.. Виникає запитання: на кого чи на що вони ображаються? Спектр відповідей може бути доволі широким. В цю категорію можуть потрапити батьки, родичі, сусіди, начальство й навіть Бог і доля. Іноді складається враження, що розчарування та образу вони висловлюють на адресу цілого світу (з таких часто виходять революціонери). Ми зачисляємо їх в категорію «з образою», акцентуючи увагу на основному їх почутті.

Аутсайдери **без почуття образи** мають вигляд людей, що примирилися зі своєю долею, приймають її, їм не відоме або відсутнє почуття ремствування на когось або на щось. Вони справляють враження задоволених або таких, що примирилися з існуючим положенням речей (на наш погляд ця група аутсайдерів найближча до маргіналів) і вони приймають життя таким, яким воно є насправді, з їхньої точки зору. Думаючи, що є реалістами, вони

залишаються аутсайдерами, оскільки створили власну сферу аутсайдерського світобачення з обмеженими бажаннями, редукованими установками, спрощеними життєвими цілями.

Аутсайдери з **опором**, як одну із основних мають установку чинити опір несприятливим подіям, вони заявляють, що будуть боротися доки є життєві сили й ніколи не здадуть позицій. Проте, їхні дії є недостатніми для вирішення життєвих проблем, вони займають не завжди адекватну позицію, їхні дії часто компенсаторного характеру, вони виявляють неспроможність «вирівняти ситуацію» і залишаються на аутсайдерських позиціях, болісно переживаючи «своє невезіння».

Доволі цікавий та широко розповсюджений тип **добровільного** аутсайдера. Це люди, що з певних причин, свідомо чи несвідомо, зупинили свій соціальний розвиток (соціальний поступ), створили власний ареал для існування (фізичний чи психологічний) і живуть, з їхньої точки зору, простим і невибагливим життям. Вони розуміють, що могли б більше зробити для суспільства й для самих себе та свідомо самоусунулись і перебувають у пасивному стані. Їм невідоме почуття протесту, вони як би визнають світ, проте з різних причин, не бажають брати участь в його справах.

Як результат, можна подати інформацію у вигляді таблиці, що відображає 16 типів аутсайдерства:

Таблиця №1

Соціально-психологічні типи аутсайдерства

№	Локус	Активний	№	Пасивний
1	Інтроверт	Активний, з образою	9	Пасивний, з образою
2	Інтроверт	Активний, без образи	10	Пасивний, без образи
3	Інтроверт	Активний, з	11	Пасивний, з

		опором		опором
4	Інтроверт	Активний, добровільний	12	Пасивний, добровільний
5	Екстраверт	Активний, з образою	13	Пасивний, з образою
6	Екстраверт	Активний, без образи	14	Пасивний, без образи
7	Екстраверт	Активний, з опором	15	Пасивний, з опором
8	Екстраверт	Активний, добровільний	16	Пасивний, добровільний

Висновки: 1). Запропонована типологія може бути поширена не лише на людей аутсайдерського складу, а охоплювати доволі ширше коло суб'єктів, що ілюструє думку про те, що цей феномен в зародковому стані властивий переважній більшості людей.

2). При використанні типології для феномена аутсайдерства береться до уваги його предикативна сутність, що дозволяє подивитися на нього з загальнолюдської позиції, не забуваючи при цьому, що явище аутсайдерства притаманне людині як виду й до нього повинен бути вироблений певний оцінний модус.

3). За допомогою типологізації може бути вироблена соціальна оцінка феномена й ставлення до нього з точки зору соціальної політики держави. Може бути здійснена корекція у процесі вироблення стратегії його подолання.

4). Враховуючи типологізацію можуть бути вироблені принципи передбачення поведінки не лише окремих представників аутсайдерства, а й окремих соціальних груп, в залежності від того, представники яких типів становлять переважну більшість.

5). Типологізація дає змогу глибше розуміти ознаки аутсайдерства та оцінити його соціальні вияви з точки зору індивідуального походження. Існує

можливість в рамках типології продовжити список його особливостей та рис відмінності.

б). Для поглиблення розуміння феномену, проводячи його типологізацію, до встановленого типу слід додавати ще й стадію «аутсайдеризації» людини.

Перспективи подальших досліджень можливі в разі продовження опису його рис в процесі поглиблення дослідження, проте, на даний момент потрібно осмислити враховані параметри з точки зору їх впливу на феномен та його диференціацію. Приєднання великої кількості рис і введення їх в схему типологізації може розкривати сутність феномену, однак робить останню громіздкою та незручною для використання.

Література

1. Мыслители Греции. От мифа к логике: Сочинения. – М.: ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, Харьков: Изд-во Фолио, 1999. – 832 с.
2. Овчаренко А.Д. Интегративный типологический подход к изучению личности в практике подготовки оперативных работников <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1313216> (дата звернення 14.08.2019)
3. Орлова Н. А. Типология героев С.Довлатова [:https://www.pglu.ru/upload/iblock/656/uch_2009_vii_00038.pdf](https://www.pglu.ru/upload/iblock/656/uch_2009_vii_00038.pdf) (дата звернення: 15.08.19)
4. Прокофьева Т. Психологические типы К.Г.Юнга: <http://www.socionics.ru/ung.htm> (дата звернення: 13.08.19).
5. Студенческая библиотека Социальное аутсайдерство <https://students-library.com/library/read/58643-socialnoe-avtsajderstvo> (дата звернення 14. 08. 19)
6. Штак С.В. Особенности социально-психологической адаптации представителей различных групп социальных аутсайдеров <http://www.dissercat.com/content/osobennosti-sotsialno-psikhologicheskoi-adaptatsii-predstavitelei-razlichnykh-grupp-sotsialn#ixzz4hVapaR5J>(дата звернення 14.08. 2019).
7. Юнг К.Г. Психологические типы : [пер. с нем.] / Карл Густав Юнг. – М.: АСТ: АСТ Москва: ХРАНИТЕЛЬ, 2008. – 761с.

Reference

1. Mysllytely Hretsyy. Ot myfa k lohyke: Sochyenyia (1999)[Thinkers of Greece. From Myth to Logic: Works.] – М.: ЗАО Yzd-vo ЭКСМО-Press, Kharkov: Yzd-vo Folyo, K . – 832 (ru).
2. Ovcharenko A.D. Yntehratyvny ty polohychesky podkhod k yzucheniyu lychnosty v praktyke podhotovky operatyvnykh rabotnykov (2019) [Integrative typological approach to

the study of personality in the practice of training operatives]

<http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1313216> (date of appeal 14.08.2019) (ru).

3. Orlova N. A. Typolohyia heroev S.Dovlatova (2019) [Typology of Heroes S. Dovlatov] https://www.pglu.ru/upload/iblock/656/uch_2009_vii_00038.pdf (date of appeal 14.08.2019) (ru).
4. Prokofeva T. Psykholohycheskye typy K.H.Iunha (2019)[Psychological types K.G. Jung]: <http://www.socionics.ru/ung.htm> (date of appeal 14.08.2019) (ru).
5. Studencheskaia byblyoteka Sotsyalnoe autsajderstvo(2019) [Student Library Social Outsiders]<https://students-library.com/library/read/58643-socialnoe-autsajderstvo> (date of appeal 14.08.2019) (ru).
6. Shtak S.V. Osobennosty sotsyalno-psykholohycheskoi adaptatsyy predstavitelei razlychnykh hrupp sotsyalnykh autsajderov (2016)[Features of socio-psychological adaptation of representatives of various groups of social outsiders]<http://www.dissercat.com/content/osobennosti-sotsialno-psikhologicheskoi-adaptatsii-predstavitelei-razlichnykh-grupp-sotsialn#ixzz4hVapaR5J>(date of appeal 14.08.2019) (ru).
7. Iunh K.H. Psykholohycheskye typy :(2008)[Psychological types] [per. s nem.] / Karl Hustav Yunh. – M.: AST: AST Moskva: KhRANYTEL. – K. – 761p.

Анотація

У статті запропонована типологізація аутсайдерства, побудована на загальнолюдських параметрах, що пройшли, процес «аутсайдеризації» та є недостатніми чи спотвореними для нормального життя. Ці параметри у своєму сукупному поєднанні в особі аутсайдера призводять до соціальної симпліфікації або взагалі збою. Вони можуть бути в одному випадку недостатніми, як це відбувається з рівнем активності, в іншому – тяжіючими до ускладнення аутсайдерства його інтравертованістю. Поставлено за мету, використовуючи типологізацію, показати, що загальнолюдські риси можуть мати чисто аутсайдерську інтерпретацію і сприяти посиленню аутсайдерських настроїв, що найчастіше трапляються в свідомості людини. Вказано на параметри чисто аутсайдерського змісту, від яких в процесі корекції аутсайдерських поглядів потрібно позбавлятися. Загальнолюдські мірки якби

співставляються з аутсайдерською особистістю, приміряються на її величини, що дає можливість оцінного ставлення та диференціації феномену.

Ключові слова: типологізація аутсайдерства, соціальна симпліфікація, континуум «активність-пасивність», «інтровертованість-екстравертованість», аутсайдер з опором, аутсайдер без опору, ображений та добровільний аутсайдери.

Аннотация

В статье предложена типологизация аутсайдерства, построенная на общечеловеческих параметрах, которые прошли, процесс «аутсайдеризации» и могут расцениваться как недостаточные или искаженные для нормальной жизни. Эти параметры в своем совокупном сочетании в лице аутсайдера приводят к социальной симплификации или сбою. Они могут быть в одном случае недостаточными, как это происходит с уровнем активности, в другом – довлеющими к усложнению аутсайдерства его склонностью к интраверсии. Поставлена цель, используя типологизацию, показать, что общечеловеческие черты могут иметь чисто аутсайдерскую интерпретацию и способствовать усилению аутсайдерских настроений, часто встречающихся в сознании человека. Указано на параметры чисто аутсайдерского содержания, от которых в процессе коррекции аутсайдерских взглядов нужно избавляться. Общечеловеческие мерки как бы сопоставляются с аутсайдерской личностью, примеряются на ее величины, что позволяет выработать оценочное отношение и расширить дифференциацию феномена.

Ключевые слова: типологизация аутсайдерства, социальная симплификация, континуум «активность-пассивность», «интровертированность-экстравертированность», аутсайдер с сопротивлением, аутсайдер без сопротивления, оскорбленный и добровольный аутсайдеры.

Summary

The article suggests the typology of outsiders, built on the universal parameters that have passed, the process of "outsider" and can be considered insufficient or distorted for normal life. These parameters, in their combination as an outsider, lead

to social simplification or to failure. In one case, they may be insufficient, as happens with the level of activity, in another, they can add to the complexity of an outsider by its introverted nature. The goal is set, using typologization, to show that universal traits can have a purely outsider interpretation and help strengthen the outsider moods that are most often found in the human mind. The parameters of purely outsider content are indicated, which you need to get rid of in the process of correcting outsider views. Universal human standards are compared with an outsider personality, are tried on its size, which allows us to develop an estimated relationship and expand the differentiation of the phenomenon.

Key words: typology of outsiders, social simplicization, activity-passivity continuum, introversion-extroversion, an outsider with resistance, an outsider without resistance, an insulted and voluntary outsider.

Довідка про автора(ів)

Прізвище, ім'я, по батькові (повністю)	Анцибор Анатолій Іванович
Науковий ступінь, вчене звання	Кандидат психологічних наук, доцент
Місце роботи (повна назва)	КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти»
Посада	доцент
Адреса місця роботи	Грушевського 13
Контактний телефон:	0969564303
e-mail:	ulis33@ukr.net
Потреба в друкованому примірнику (так або ні), кількість примірників	так
місто та номер відділення «НОВОЇ ПОШТИ», на яке слід надіслати друкований примірник збірника	М.Вінниця, №3